

סביבה - הציר המחבר בין חזון המחאה לבין פיתוח בר-קיימא?

איריס האן

מכון דש"א (דמותה של ארץ)
hann@netvision.net.il

המחאה החברתית שהתעוררה בקיץ האחרון העלתה את המודעות לערכים ולמונחים שלא היו במרכז השיח הציבורי בישראל עד כה, כמו צדק חברתי או דיור בהישג יד. מסרים סביבתיים מעטים מאוד נישאו על השלטים והכרזות שנשאו המוחים והמפגינים, ולא הם שתפסו את מרכז הבמות והיכרות.

עם זאת, כאשר מעיינים לעומק בטענותיהם של ראשי המחאה והאזרחים ובהמלצות ועדת המומחים של המחאה (בעיקר בתחומי הדיור, התכנון, התחבורה והקרקע) - ניתן לזהות היטב את ההקשרים הסביבתיים של המחאה, שגם אם הם אינם מובלטים, הם חלק מהבסיס הרחב של החזון שהמחאה מבקשת להשיג.

לפני כמעט שנות דור, הוטבע המושג 'פיתוח בר-קיימא', שהוא פיתוח העונה על צרכי הדור הנוכחי מבלי לפגוע ביכולתם של הדורות הבאים לספק את צורכיהם. תפיסה זו קשרה לראשונה בין שלושה יסודות - חברה, כלכלה וסביבה, והמחשה כי ניתן להשיג פיתוח מקיים רק באמצעות טיפול משולב בכל שלושת

המקיימים קשרים אסטרטגיים עם גופים חברתיים בישראל (סוג של יוצא דופן הוא הקשר של אדם טבע ודין עם האגודה לזכויות האזרח, הנסמך על האסטרטגיה המשפטית). מעטים הארגונים הסביבתיים המקיימים קשרים רב-מרכזיים עם קהילות, שנוגעים גם לנושאים ה"בוערים" שעל הפרק כתעסוקה, דיור, בריאות ורווחה.

ומילה על ה"בעירה". הבעירה הנוכחית משיבה אותנו למצב שבו אנו, שוחרי הסביבה, מחבקי עצים, nice to have, ניצבים מול נושאים חשובים בהרבה בסדר העדיפויות. בנושא הדיור, למשל, חזרה ההבניה, שבה אל מול דוחפי הפיתוח, היזמות והבנייה שיאפשרו דיור בהישג יד, עומדים ה"ירוקים", חובבי הביורוקרטיה ושואאי הפיתוח והבנייה. בשנים האחרונות נוצר איזון בין צדי המשוואה. ההתקוממות מפרה את האיזון מחדש.

אני מניח שתיתכן ביקורת מוצדקת על הקריאה הפרטית שלי. ודאי שהדיכוטומיה החברתית-סביבתית מופרכת מבחינה רעיונית. אין ספק שיש ניסיונות משמעותיים ומכובדים לחיבורים. ברור שכדי לקיים רשתות חזקות של תהליך, תוכן ושחקנים, נחוצים משאבים ורצון טוב של השחקנים הנוספים בזירה. ובכל זאת, ההתקוממות מציבה בפנינו מראה, שמכפילה את משבר הבידוד של התנועה הסביבתית. ההכפלה הזו מעוותת, אבל מאפשרת לנו להיות אמיצים ולהתחיל לתקן. אגב, לא "למענו", אלא מתוך הידיעה שיש לתנועה הסביבתית ערכים מוספיים חשובים ביותר להביא לסדר היום החברתי-כלכלי החדש.

סביבתית, יתרונו של עיקרון זה הוא ברור: ניצול מיטבי של שטחים מופרים ושל אלה הצמודים להם, תוך הימנעות מהפְּשרה מיותרת של שטחים פתוחים לבנייה במדינה העומדת להיות הצפופה בין מדינות המערב. מבחינה חברתית, העיר מציעה מגוון רחב יותר של פתרונות מגורים לאוכלוסיות מגוונות, ומבחינה כלכלית נחסכת השקעה מיותרת בפריסת תשתיות חדשות, המתחייבת מהקמת יישובים חדשים או שכונות חדשות.

את חיזוק העירוניות יש להבטיח בין היתר באמצעות קיומם של שטחים ציבוריים פתוחים בתחומי הערים באיכות ובכמות נאותות, נורמה שרבות מערי ישראל אינן עומדות בה. יש לכלול בהם גם שטחים של טבע עירוני כדי לאפשר גם לקהילות העירוניות מגע עם הטבע במרחק הליכה מביתם.

ריכוזיות שלטון התאגידים: נושא יוקר המחיה בישראל, שעלה במחאת הקוטג' והתרחב במחאה הנוכחית, הפנה את הזרקור למבנה המשק הישראלי, שהוא ריכוזי מאוד, ושמספר מועט של תאגידים שולט בחלקים נרחבים ממנו. שלטון התאגידים אינו רק תופעה ישראלית, והוא מוכר היטב בזירה העולמית. חלקם של התאגידים בכלכלה העולמית הולך ומתחזק, ולחלק מהם מחזור כספי העולה על זה של כמה ממדינות העולם. שלטון התאגידים, שהמחאה חשפה את השלכותיו הכלכליות והחברתיות המזיקות, גורם גם נזקים סביבתיים, שראוי כי יתפסו מקום חשוב בשיח המתרחב בנושא זה. הכלכלה התאגידית היא זו המניעה והמעודדת את תרבות הצריכה, שמובילה לניצול ולזבוז של משאבים, ולפגיעה מוגברת בסביבה. תאגידים רב-לאומיים מנצלים לא אחת את חולשתן של ממשלות במדינות מתפתחות לעשיית רווחים מהירה וקלה, תוך פגיעה בקהילה המקומית ובסביבה.

שני נושאים אלו, שהובאו בקיצור נמרץ לעיל, ממחישים את הקשר העמוק בין סביבה, חברה וכלכלה. אמנם המחאה החברתית עוררה בעיקר את הדיון החברתי-כלכלי, אך אין כל ספק כי פיתוח בר-קיימא, שיבטיח שוויון וצדק חברתי וסביבתי, מחייב תפיסה כלכלית-חברתית-סביבתית גם יחד.

היסודות. המחאה העלתה למרכז השיח את הקשר בין חברה לבין כלכלה, וליבת הטענות של המוחים נוגעת לקשר ביניהן. עם זאת, ברור כי היסוד הסביבתי הוא חלק בלתי נפרד מן התמונה ומסל הפתרונות שיש לחתור אליהם כדי לשנות את הגישה שהוציאה רבים כל כך אל הרחובות. בשורות הבאות אתמקד בשני היבטים הנוגעים לפן הסביבתי של המחאה: העירוניות, ותופעת הריכוזיות ושלטון התאגידים.

עירוניות וסביבה: מסרים רבים העולים במחאה החברתית נוגעים לעירוניות – הדרישה להכרה בזכות לדירת מגורים בהישג יד, שיש לה נגישות למקורות תעסוקה ולשירותי ציבור, הדרישה לשיפור משמעותי של מערכות התחבורה הציבורית ועוד. מסר זה עומד בסתירה למה שנתפס עד כה כמימוש החלום הישראלי: בית צמוד קרקע בפרבר או ביישוב קהילתי. כך מנוסחים הדברים בהמלצות ועדת סביבתי-יונה, בתחום התכנון: "תכנית בתפישה: מהתמקדות בפיזור אוכלוסיה ופרבור, המוביל לנגישה בשטחים הפתוחים והרס הנוף הפתוח והטבע להשקעה ביישובים ושכונות והתמקדות בבניית קהילות. נדרש שדרוג היישובים הקיימים באמצעות ניצול מקסימאלי של המרחב הבנוי הקיים ושילוב של מגורים עם מסחר, תעסוקה ופנאי סביב נגישות ברגל ובתחבורה ציבורית באמצעות השקעות ציבוריות מקדימות."

נקודת המוצא כפי שהיא מוסברת לעיל, היא הבסיס להתנגדותם של ראשי המחאה לחוק הוד"לים, שתכליתו העיקרית היא פיתוח של קרקע ציבורית מחוץ לתחומי הערים ועידוד הפרבור. ההתנגדות לחוק הוד"לים ממחישה היטב את התלכדות האינטרס הסביבתי והאינטרס החברתי: בנייה מסיבית על חשבון שטחים פתוחים מחוץ לתחומי הערים פוגעת בטבע ובסביבה, וגם אינה משיגה את היעדים החברתיים – דיור בהישג יד בנגישות לתשתיות, לתעסוקה ולשירותי ציבור.

הכוונת עיקר הפיתוח לערים היא אחד העקרונות העיקריים של מדיניות התכנון הלאומית, והיא עומדת בבסיס תכנית המתאר הארצית המשולבת לבנייה, לפיתוח ולשימור, תמ"א 35. מבחינה

